



8 SLEUTELS OM CULTUURHISTORIE TOE TE
PASSEN BIJ KLIMAATADAPTATIE

WAT IS CULTUURHISTORIE

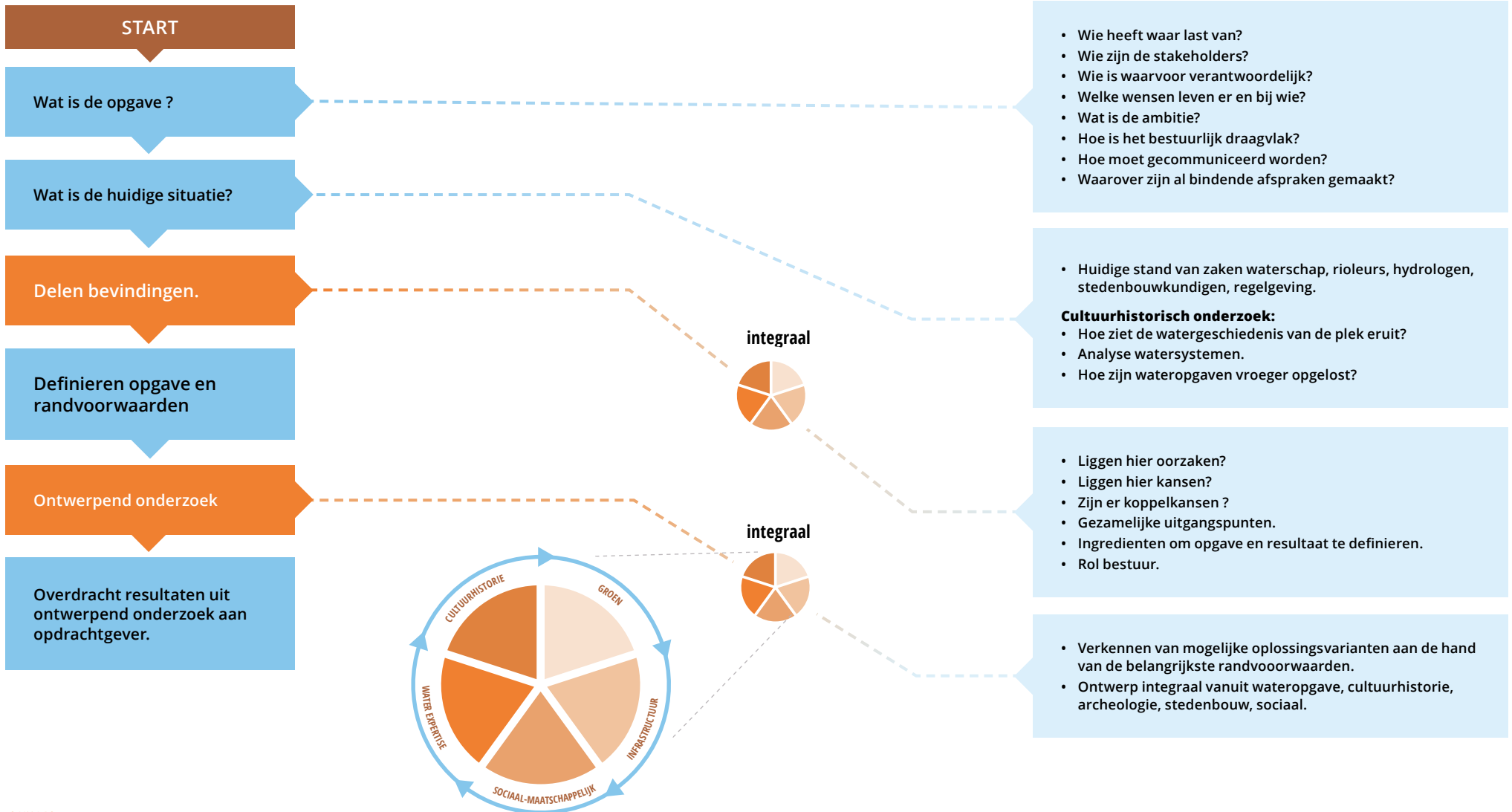
Bij cultuurhistorie in verband met water wordt vaak gedacht aan een gebouwd object, zoals een sluis, brug,emaal, schotbalkenloods of dijkstoel. Maar cultuurhistorie is veel meer. Ons landschap en de watersystemen zijn eeuwenlang intensief aangepast om water tegen te houden of juist toe te laten. Het kanaliseren of het verdwijnen van water is zichtbaar in ons landschap in stelsels van sloten, weteringen, grachten, bruggen, sluizen, dammen, dijken, kolken, gemalen, terpen, keermuren, kades, uiterwaarden, droogleggingen, polders.

Het water werd gebruikt ter verdediging of voor transport, voor kracht of voor een goede agrarische productie. Het historische gebruik van het de watersystemen is voor een deel zichtbaar in het landschap en voor een groot deel onzichtbaar, omdat het onder water of onder de grond zit of geheel verdwenen is. Cultuurhistorie is al datgene wat zichtbaar en onzichtbaar door de mens is aangepast. Cultuurhistorische kennis is alles wat we kunnen achterhalen over het historische gebruik, de bodem en nog aanwezige cultuurhistorie. Deze kennis kunnen we naar boven halen door archiefonderzoek, analyses van historisch kaartmateriaal, archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek. Als we dit samen voegen met de kennis van de huidige watersystemen krijgen we veel inzicht en informatie van het watersysteem in een bepaald gebied van een aantal eeuwen. Deze kennis zetten wij in voor huidige en toekomstige wateropgaven.

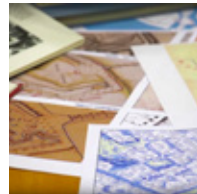
De winst van het inzetten van cultuurhistorie in klimaatadaptatie opgaven uit zich door:

- Bewustwording bij burgers: beter draagvlak.
- Door meer draagvlak, vaak snellere procedures
- Meer gebiedseigen, betere gebiedsanalyse in brede omgeving.
- Voorkomen dat in dezelfde valkuilen wordt gestapt.
- Scenario's die bijdragen aan de kwaliteit van omgeving en klimaatadaptatie.

CULTUURHISTORIE IN KLIMAATADAPTIE OPGAVEN PROCES



8 SLEUTELS



- SLEUTEL 1. VERGROOT DE BEWUSTWORDING VAN INWONERS
- SLEUTEL 2. ONTSLUIT DE KENNIS IN HET ARCHIEF
- SLEUTEL 3. WEET VAN ALLE AFSPRAKEN EN REGELS
- SLEUTEL 4. INZETTEN VAN CULTUURHISTORISCHE KENNIS
- SLEUTEL 5. LAAT HET KLIMAATPROBLEEM ZIEN
- SLEUTEL 6. NIET TE SNEL NAAR EEN OPLOSSING
- SLEUTEL 7. KOPPEL NIEUWE FUNCTIES EN HISTORIE LOGISCH AAN ELKAAR
- SLEUTEL 8. WERK INTEGRAAL

SLEUTEL 1. VERGROOT DE BEWUSTWORDING VAN INWONERS

Het omgaan met water en het weren van water heeft een lange traditie in ons land. Door de vele ingrepen in het redelijk recente verleden (dijken, afsluitdijk, droogleggingen, sluizen etc.) is het water vaak geen acute dreiging meer. Daardoor zijn inwoners zich niet meer zo bewust van onze waterhuishouding. Met de toekomstige klimaatopgaven is ons waterverleden opeens weer actueel. De opgaven waar we nu voor staan, staat niet op zich: het is een traditie die we door moeten geven aan toekomstige generaties.



TIP

Maak niet alleen bewoners, maar ook bestuurders, bouwers en ondernemers duidelijk waar ze wonen en hoe het water zich beweegt in hun omgeving. Dat zorgt voor draagvlak voor toekomstige maatregelen.

PRAKTIJKVOORBEELD

Bij de Schans Buitenwacht in Kampen is er altijd water zichtbaar in het gebied aanwezig geweest maar in de recente geschiedenis verdwenen. Bewoners hadden weerstand tegen het realiseren van open water in het gebied. Cultuurhistorisch onderzoek heeft gezorgd voor een snelle bewustwording van de historische watersystemen. De acceptatie dat er weer water in de openbare ruimte zichtbaar aanwezig zal zijn, werd door de bewoners hierom geaccepteerd. De weerstand was snel weg en het werd zelfs heel logisch ervaren.

SLEUTEL 2. ONTSLUIT DE KENNIS IN HET ARCHIEF

In archieven bevindt zich vaak veel informatie over watersystemen over vele eeuwen. Zorg dat de informatie goed digitaal ontsloten is om relatief snel veel informatie te verkrijgen. Zorg dat een archivaris de kennis goed kan overdragen aan onderzoekers, medewerkers van het waterschap en rioleurs van de gemeente. Zorg ook dat de planontwikkelaars op de hoogte zijn van deze informatiebron.



TIP

Zorg dat Rioleurs en hydrologen samen met archivaris kijken naar watersystemen, wat is er waar gebeurd en waarom zijn nu de problemen.

PRAKTIJKVOORBEELD

Onze ervaring is dat het in archieven vaak moeilijk zoeken is omdat ze niet altijd ontsloten zijn. Stukken zijn soms niet gedateerd of op onderwerp of locatie vindbaar. Ook worden conceptversies naast de definitieve plannen bewaard en is onduidelijk welk plan is goedgekeurd. Daardoor is het zeer tijdrovend op de juiste archiefstukken te vinden en te kunnen raadplegen.

SLEUTEL 3. WEET VAN ALLE AFSPRAKEN EN REGELS

In een druk bewoonde omgeving zoals Nederland liggen vaak afspraken vast. De afspraken met Rijk, provincie maar zeker ook de afspraken met bewoners en ondernemers moeten vooraf goed inzichtelijk zijn. Een locatie waar er nog geen of weinig vaste afspraken liggen, daar is de ruimte om het gebied efficiënt in te richten optimaal. Hoe meer afspraken er binnen een gebied liggen, hoe gecompliceerder de opgave kan worden.



TIP

Doe aan verwachtingsmanagement. Breng de randvoorwaarden en de afspraken in beeld en laat de speelruimte voor maatregelen zien. Dit maakt het proces transparant en er ontstaan geen verkeerde verwachtingen.

PRAKTIJKVOORBEELD

In Kampen waren bewoners en ondernemers al lange tijd in gesprek met de gemeente over hun wensen en eisen voor het gebied Schans Buitenwacht. Hun voorwaarden beperkte de mogelijkheden, maar cultuurhistorie bracht de kans om elkaar te vinden in een ontwerp met waardering voor de historie van het gebied.

SLEUTEL 4. INZETTEN VAN CULTUURHISTORISCHE KENNIS

Op veel plaatsen hebben mensen in het verleden ingrepen uitgevoerd om het droog te houden. Over de historische ontwikkeling van watersystemen is nog veel te achterhalen: door het onderzoek naar historische kaarten, archiefmateriaal en archeologische kennis te verzamelen. Als deze historische kennis wordt samengevoegd met de actuele kennis van watersystemen, dan komt er sneller inzicht in de opgave.



TIP

Zie de cultuurhistorische niet als een blok aan het been, want het kan helpen om deze kennis in te zetten in de zoektocht naar oorzaken van de waterproblematiek en richting te geven aan mogelijke oplossingen.

PRAKTIJKVOORBEELD

Het water in en rond de Schans Buitenwacht werd op veel manieren beheerst door sloten, sluizen, duikers, grachten, waterlopen, wettingen en de trekvaart. Dit water is bijna geheel gedempt, de riolering heeft het overgenomen. Het terugbrengen van historische waterlopen in de vorm van wadi's op de laaggelegen plekken is een deel van de oplossing geweest. Het laten zien van kaarten en tekeningen uit de tijd dat de Schans Buitenwacht nog dienst deed als verdedigingswerk maakte het voor alle betrokkenen heel logisch een ontwerp te kiezen dat de historie in beeld bracht. Dat ontwerp zorgde voor ruimte voor de fietsenstalling en een logische inrichting.

SLEUTEL 5. LAAT HET KLIMAATPROBLEEM ZIEN

Door duidelijk te maken aan omwonenden en ondernemers welke rol het water in het gebied heeft gehad - hoe men hier in het verleden mee om is gegaan en wat daarvan nog zichtbaar is - zet de huidige klimaatopgave beter in perspectief. De in het plan gekozen oplossingen worden hiermee beter verklaard en zijn daarmee logischer voor de directbetrokkenen. Dit vergroot het begrip voor het nieuwe ontwerp en daardoor zal er minder weerstand zijn.



TIP

Door de waterhistorie en de motivering van keuzes goed over te brengen naar omwonenden en ondernemers wordt veel draagvlak gecreëerd. Het proces kan sneller doorlopen worden als hier eerst de tijd voor wordt genomen.

PRAKTIJKVOORBEELD

De cijfers van de regenval in het hele gebied van Schans Buitenwacht lieten overduidelijk zien dat er bij een piek er geen oplossing was voor deze grote hoeveelheid water. De opvang- en opslagcapaciteit kon eenvoudig worden berekend, dat maakte de discussie over maatregelen een stuk eenvoudiger.

SLEUTEL 6. NIET TE SNEL NAAR EEN OPLOSSING

De betrokken organisaties zijn zeer toegerust op het vinden van nieuwe oplossingen, technieken en ontwerpen. Beter dan meteen naar een oplossing te ontwikkelen, is het goed om de tijd te nemen om te onderzoeken of er in het verleden maatregelen genomen zijn die deel zijn van de oorzaak.



TIP

Een onderzoek naar de waterlopen in het verleden kan snel een logische oplossing in beeld brengen. Een oplossing die niet alleen praktisch is, maar ook aansluit bij de omgeving en het verleden, kost misschien wat meer tijd, maar levert draagvlak op.

PRAKTIJKVOORBEELD

In Kampen waren bijvoorbeeld sloten, waterloopjes dichtgezet om plaats te maken voor bebouwing en straten, zodat er is nu vrijwel geen water zichtbaar is in het gebied. De riolering was aangepast maar niet toegerust op de huidige piekbelasting, terwijl sloten en beekjes dat misschien wel waren geweest. Deze straten lopen vervolgens onder water bij hevige regen en kruipruimtes in woningen staan altijd deels vol water.

SLEUTEL 7. KOPPEL NIEUWE FUNCTIES EN HISTORIE LOGISCH AAN ELKAAR

Elementen uit het verleden geven soms aanleiding nieuwe toevoegingen te doen als die er in het verleden ook op die plaats aanwezig zijn geweest. Ook kan in de vormgeving een link gelegd worden met het verleden.

TIP

Bijna elke plek heeft een verhaal. Vindt het verhaal, dan komt de inspiratie voor vorm en functie vaak vanzelf.

PRAKTIJKVOORBEELD:

In Kampen is de oude schans een plek met veel verschillende verkeersstromen. Er worden auto's en fietsen geparkeerd, overgestapt op bus of trein en andersom. Het gebruik van de ruimte is daardoor nu onoverzichtelijk. Er is nu gekozen om de fietsenstalling te realiseren met de vorm van de oude schans. Een logische oplossing met een historische vorm die bijdraagt aan de kwaliteit van het gebied. Het ontwerp werd daarom breed gedragen.



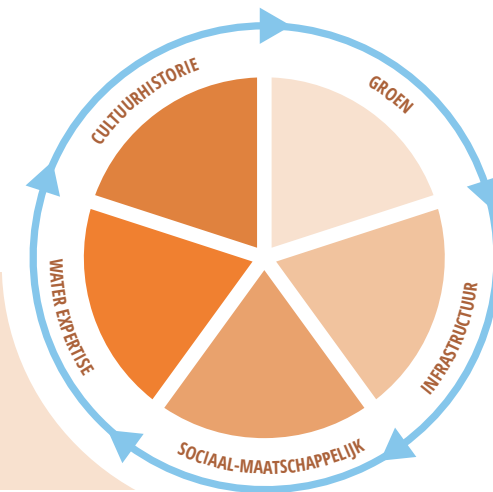
SLEUTEL 8. WERK INTEGRAAL

In wateropgaven zijn verantwoordelijkheden soms versnipperd tussen afdelingen en organisaties met elk zijn eigen opdracht en speerpunten. Een goed werkend water- en rioolsysteem; de inrichting en vormgeving van de openbare ruimte; het organiseren van burgerparticipatie en het verlenen van vergunningen liggen binnen een gemeente bij verschillende afdelingen. Bij het waterschap wordt in verschillende teams gewerkt aan schoon en voldoende water, waterveiligheid, beheer en onderhoud aan stroomgebieden en het beheer van onderhoud aan stroomgebieden.

In het proces van een wateropgave is het goed om enkele keren integraal na te denken over oorzaken en oplossingen. Dus gezamenlijk met rioleurs, ontwerpers, archeologen, hydrologen, landschap experts en cultuurhistorici tegelijkertijd vanuit alle vakinhoudelijke kennis naar de opgave kijken.

Integraal

Bij een integraal model is het van belang dat elke discipline aan tafel zit. Zo kunnen alle ervaringen en bevindingen worden gedeeld.



TIP

Integraal werken lijkt omslachtig, maar zorgt er voor dat breed gedragen keuzes gemaakt kunnen worden: dat pakt goedkoper en effectiever uit dan wanneer ieder voor zich werkt.

PRAKTIJKVOORBEELD

In Kampen zijn er grote hoogteverschillen, de schans ligt veel hoger dan het gebied eromheen waar nu de wateroverlast is. Samenwerking is bijvoorbeeld vereist bij het ontwerp van onder andere wegen: want normaal hoge stoepranden zouden het piekwater tegen houden om ook daadwerkelijk in de laaggelegen wadi's te stromen.

*“Hoe zijn
aanpassingen in
de leefomgeving
vanwege
klimaatadaptatie
het beste uit te
voeren? Inclusief
maximaal
resultaat en
voldoende
draagvlak?”*

Klimaatveranderingen veroorzaken nu al problemen in de leefomgeving. Denk aan meer hitte in versteend gebied of moeizame verwerking van extreme hoeveelheden regenwater in de grond of in het riool. Voor deze en naar verwachting nog grotere extreme weersveranderingen, moet de leefomgeving worden aangepast.

Wateroverlast door extreme neerslag of droogte door juist een tekort aan neerslag laten gemeenten en waterschappen opnieuw nadenken over watersystemen (het samenhangend geheel van grond- en oppervlaktewater, inclusief waterbodembodem, oevers, infrastructuur, planten en dieren), zodat water goed en/of vertraagd weg kan lopen.

Er is al veel bekend over de huidige watersystemen vooral bij rioleurs, hydrologen, archeologen en landschapsdeskundigen. Want op veel plaatsen hebben mensen eeuwenlang al ingrepen uitgevoerd om hun voeten droog te houden. Het is de visie van de werkgroep dat cultuurhistorie kan bijdragen aan een oplossing. Deze handreiking geeft 8 sleutels als basis voor elk project.

[🔗 Bekijk ook de video van ons pilotproject.](#)



Marieke van Zanten
Projectleider Cultuurhistorie,
Het Oversticht